

Два послания султана Селима II в МОСКВУ и БАХЧИСАРАЙ

Генеральный директор государственных архивов Турецкой Республики господин Исмет Бинарк прислал в редакцию нового журнала "Эхо веков" ("Гасырлар авазы") ксерокопию и турецкую транскрипцию двух интереснейших документов. Оба они датируются одним и тем же числом: 17 джумада-уля 979 (7 октября 1571 г.) и являются канцелярскими копиями, точнее, отпусками посланий (наме) турецкого султана Селима II (1566-1574). Они извлечены из "Мухимме дефтери" (N 16), то есть журнала реестра, в котором фиксировались тексты по внешней переписке османского императора.

Первое послание, находящееся в журнале под N 3, адресовано царю Ивану IV, хотя в самом документе имя адресата не названо, а представлена лишь канцелярская запись: "Написать королю Москвы (следующее) августейшее послание".

Второму документу (N 26), адресованному крымскому хану Даулят-Гираю I (1551-1577), также предпослана аналогичная запись: "Написать Давлет-Гираю-хану (следующее) послание".

В первой части послания, адресованного "королю Москвы", подтверждается получение грамоты Московского правителя, направленной с послом Андреем Кузьминским, в которой царь уведомил султана о своих административных мероприятиях в Кабарде, Астрахани и обещал не препятствовать проезду купцов из Бухары и Самарканда. Далее султан, говоря о своих интересах в других со-пределных странах, касаясь проблем острова Кипра, переходит к основному содержанию своего положения. В нем он, сообщая о своем намерении отправить в поход хана Даулят-Гирая, ставит вопрос, так сказать, ребром о Казанской и Астраханской "крепостях" (коль'a, в данном случае - городах). Поскольку эти два города испокон веков были владениями и являются местом пребывания мусульман, пишет султан, то они должны быть освобождены от Москвы. В противном случае не будет возможности для мир-

ных и дружественных взаимоотношений между двумя государствами.

В послании же, адресованному хану Даулят-Гираю, содержится подробная информация (с указанием численности войска и военачальников) о походе "до реки Ока" с целью освобождения названных городов от московской зависимости. Во второй части письма речь идет о "трехлетнем долге" польской стороны (вилайати Лейх) и о необходимости препровождения крымским ханом султанского послания королю Польши.

Как видно из этой краткой аннотации, оба документа составлены после более или менее удачного похода Даулят-Гирая весной 1571 года на Москву. Они, предшествуя событиям 1572 года, закончившимся поражением крымского хана, дают сведения относительно реальной и неоднозначной позиции Османской империи в татарско-русских делах середины и второй половины XVI столетия. "Реальной и неоднозначной" говорю потому, что до сих пор в русскоязычной исторической литературе, особенно советского периода, эти и им подобные события освещались на основе документов лишь одной, то есть русско-христианской стороны, почти на затрагивая мотивы действий другой, в данном случае мусульманской, точнее, татарско-турецкой стороны. Поэтому присланные господином И.Бинарком документы, на наш взгляд, представляют безусловный научный интерес для более всестороннего осмыслиния сложных событий середины и второй половины XVI века.

Следует заметить, что попытки Селима II и Даулят-Гирая I в 1571 и 1572 годах вырвать Казань и Астрахань из-под русской власти оказалось довольно запоздалыми. Как отмечал в свое время выдающийся татарский историк и мыслитель Шигабутдин Марджани, реальная возможность оказать помощь татарским ханствам Поволжья была упущена при султане Сулеймане Кануни (1520-1566), прозванном в западных странах "Великолепным", который отдавал предпочтение европейским интересам, по сравнению с поволжскими. Что касается

цареубийцы Даулят-Гиная I, то он, запачкавший в результате дворцового переворота свои руки кровью просвещенного и стремившегося к самостоятельной политике хана Сахиб-Гиная I (1532-1551), был занят в то время лицемерным оплакиванием смерти своего предшественника и внутренней междусобицей.

Публикуемые ниже документы написаны почерком дивани на сложном, довольно вычурном османско-турецком языке Османской империи. (Относительно сложности языка и стиля этих документов достаточно сказать лишь следующее: в начальной части послания на имя Даулят-Гиная I одно только первое предложение состоит более чем из 200 слов!)

Как уже отмечалось, оба документа представлены в двух "версиях" - в ксерокопии турецких оригиналов по тексту журнала-реестра и в транскрипции латинскими буквами на основе современного турецкого алфавита. Считаю целесообразным до осуществления всестороннего исследования этих документов, привлекая сведения аутентичных русских источников, опубликовать их в том виде, в каком их представил журналу наш турецкий коллега, то есть в фотокопии арабографического текста и его турецкой транскрипции.

В такой "ограниченности" данной публикации, в которой не представлены переводы турецких документов, нет ничего особенного: в научных изданиях развитых демократических стран публикации статей, особенно документов, осуществляются на языке оригинала. Это способствует более оперативному приобщению ученых одной страны к языкам, традициям письменной культуры, в том

числе образу мышления и стилю изложения своих коллег из других стран.

Наконец, пользуясь случаем, хотелось бы сказать несколько слов об Исмете Бинарке, ставшем одним из инициаторов начала сотрудничества между Архивным управлением Республики Татарстан и архивами Турции. Родился он в 1941 году в Стамбуле, высшее образование получил в Анкарском университете, окончив его библиотечное отделение. Проработав некоторое время в различных научных учреждениях, в том числе в Национальной библиотеке страны, в первой половине 70-х годов он повышал свою квалификацию в Англии (в Британском музее, Оксфорде), Франции, Германии, вел научные поиски в Финляндии, Швеции, Голландии, Дании и т.д.

Профессор И.Бинарк является автором целого ряда интересных исследований по истории книжного искусства, библиотечного и архивного дела. Как неутомимый популяризатор науки он опубликовал сотни работ на страницах газет и журналов; был и является членом ряда научных обществ и редакционных коллегий. Отдельные его труды, посвященные истории турецкой книжной культуры, переведены на другие языки. Следует заметить, что в некоторых его публикациях проявляется интерес к памятникам письменности и книжной культуры казанских татар. Поэтому не случайно, что он обратил внимание на публикуемые документы из архива Топкапу Сарайы. Надеемся, что наш уважаемый коллега и в дальнейшем окажет нам большую помощь в выявлении, подготовке к печати ценных документов по истории нашей страны, хранящихся в богатейших коллекциях Топкапу Сарайы и других древлехранящих Туремской Республики.

Миркасим Усманов,
академик Академии наук РТ

Moskov krahna nâme-i bilmâyûn yazılı ki

Atebe-i aliyye-i âlem-penâh ve Südde-i sa'âdet-dest-gâhimiz ki melâz-i selâtîn-i nâmdâr ve melce-i havâkîn-i âlî-mikdârdır, Anderya Kuzmenski nâm elçinûzle nâme-i mahabbet-meşhûnunuz vârid olup bundan akdem vilâyet-i Kabartay begi ve ana tâbi' olanlar iltimâsiyla binâ olunan kal'anın inhidâmi husûsunda gönderilen nâme-i hümâyûnumuzun mücebince amel olunup kal'a-i mezbûre hedm ve içinde olanlar Ejderhan Kal'ası'na nakletdirilüp kal'a-i mezkûre hâkimine tenbîh olunup Semerkand ve Buhârâ câniblerinden bu tarafa teveccûh eyleyen ebnâ-i sebile ehl-i fesâd ü şenâ'atden mazarrat erişdirilmemek husûsu muhkem ısmarlandığı un ve âsitân-ı gerdûn-iktidârimizâ envâ'-ı sadâkat ü istikâmetle ubûdiyyet ve dostluk üzre olmanız i'lâm ü iş'âr eylemişsiz ve dahi her ne ki i'lâm olunmuş ise mufassalan pâye-i serîr-i sa'âdet-masârimize arz u takrîr olunup ilm-i şerîf-i âlem-şümûl-i husrevânem muhît u şâmil olmuşdur. Eyle olsa ben dahi bi-hamdi'llâhi te'âlâ serîr-i sultanat ü cihân-dârî ve makarr-i hilâfet ü taht-yârî de envâ'-ı sürûr ü hubûr üzre olup etrâf ü eknâfda olan a'dâ-yı bed-re'yin haklarından gelmek için Hazret-i Hakk celle ve alânın ulûvv-i inâyetine tevekkül' ve Sürûr-i kâ'inât ve Mefhar-i mevcûdât *aleyhi efdalîl's-salâti ve's-selâmin mu'cizât-i kesîretü'l-berekâtına* tevessûl ve evliyâ-yı ızâm-ı zevî'l-ihtirâmin ervâh-i mukaddeselerinden isti'ânet edüp dahi asâkir-i müslimîn ve cünûd-ı muvahhidîne yarar serdârlar ta'yîn eyleyüp taraf taraf ırsâl eyledükde her biri ale'l-gavr erişüp adû-yı hâk-sârin bi-inâyeti'llâhi te'âlâ gereği gibi haklarından gelüp memleketlerinde väki' olan kal'aların kabz u zabt edüp envâ'-ı feth u fütûh müyesser olup husûsan şimdiki halde Venedik'e müte'allik olan cezâyir-i azîmeden Kıbrîs nâm cezîre ki fethi husûsunda nice selâtîn-i âlî-makâm envâ'-ı sa'y ü ihtmâm zuhûra getürmüşlerken müyesser olmamışdı. Bi-inâyeti'llâhi te'âlâ kuvve-i kâhire-i husrevânemizle murâd-ı şerîsimiz üzre feth u teshîri müyesser olup sâyir memâlik-i mahrûsemizden biri olmuşdur. Bundan gayri dahi nice fütûhât-ı uzmânın müyesser olması musammemdir. Ümizdir ki Hudâ-yı te'âlâ ahsen vechile mukadder etmiş ola. İmdi Bâb-ı sa'âdet-me'âbımız ale'd-devâm meftûh u meksûf olup eğer dostluk eğer düşmanlık ile

gelenlere aslā men' u redd yokdur. Kal'a-i Ejderhan ve Kazan kadîmü'l-eyyâmdan emâkin-i ehl-i İslâm oligelmeğin gerü uslûb-ı sâbık üzre makarr-ı tâyife-i Müslimîn olmak için kal'a-i Ejderhan Südde-i sa'âdetimiz cânibine ve kal'a-i Kazan âsitân-ı sa'âdet-bünyânımızla kemâl-i ihlâs ve fart-ı ihtisâs ile dostluk üzre olan cenâb-ı emâret-me'âb eyâlet-nisâb Devlet Giray Han *dâmet me'âlibi* tarafına teslîm olunması hususu vech ü münâsîb görülmüşdür. Şöyle ki siz dahi atebe-i devlet-penâhimiza kemâl-i ihlâsla ubûdiyyet üzre olmağı murâd edersenüz zikrolunan kal'aların vech-i meşrûh üzre teslîmi umûrunda ihmâl ü tekâsûl revâ görmeyesiz. Şimdiye degein Dergâh-ı sa'âdet-dest-gâhimiza istikâmetle tarîk-ı ubûdiyyetde sâbit-kadem olanlar envâ'-ı ri'âyet ü inâyetimizle hoş-hâl ve sâye-i sa'âdetimizde müreffehü'l-bâl olup vilâyet ü memleketleri ahâlisi her vechile dest-i ta'addî-i a'dâdan masûn ü mahfûz oligelmeğin nice memleket sâhibleri ol bâbda envâ'-ı sa'y ü ikdâm ve hüsni ihtimâmların zuhûra getürüp taht-ı tasarruflarında olan memleket ü vilâyetlerinden Südde-i sa'âdetimiz dostluğu arzusuya nice kılâ' u bikâ'dan ferâğat edüp dâyire-i itâ'at ü inkıyâddan tecâvüz etmezler. Gerekdir ki nâme-i hümâyûnumuz vusûl buldukda anun gibi âsitân-ı gerdûn-iktidânmıza itâ'at ü inkıyâd üzre olmak aksâ-yı maksûdunuz ise zikrolunan kal'aları bu cânibe teslîmde tereddüd etmeyüp ol bâbda envâ'-ı mesâ'i-i cemîle zuhûra getüresiz ki istihkâm-ı binâ-yı dosû halel-pezîr olmayup bir ferde dostluğa mugâyir iş etdirilmek ihtimâli olmaya. Ana göre sizün tarafınızdan dahi dostluk şerâ[y]iti ri'âyet olunup i'lâm ü iş'âri lâzım olan husûsları Südde-i sa'âdetimize i'lâm etmekden hâli olmayısız.

Fî 17 Cumâde'l-evvel sene 979 (8 Ekim 1571)

BOA. Mübîmme Defteri, nr. 16, bükküm 3

لآخر و رکه حد ذاتی تعامل احتی و حمل مقدار لشتر اوله ادعی نایاب سعادت عالم غیر عالم مقصوح
و مکشوف اوله ای که فوستاق که دشمنک از آن که لذت این لذلا منع ورقه بوده قلعه از زوره
و قاتله قدم للذرا بهم که لعاتن ای هم از این لذلکه ای که ای ای ساق اور زر سقطانه مسلیس
لعلق لجه فله بیار ذر راه است ساز تج حاپس و کلمه قاتله لسته سعادت بسیار که ای اصل ارضی
و خرط اصنهام لید و ساق لذر لذر و صفر هیچ لماری ای لدانه لفهای و دلت که کله جاه و رفته
معالجه طرمه قیم لو میس حقیقی و حم و ستر بوده مدر توبیکه سرمه غشی و عولت بیا هم کله
واحذ اصل عی و ساق لذر لعنانی و لعنانی و رکه ای رکه ای و که ای و مشرق و لذره تسلی
از دور زر لجه و شاهزاده ای و زر که ای و که ای و که ای و که ای و که ای و که ای استقامه
طریق بیو و بیع شاه قم لو ای ای لذلکه در عای و غای بیم ای خوسه مله و سایم سعادت گرف مزد ای ای
او ای و دلاین و دلاین ای
نمی کلمت صاحب ای لو ای ای لذلکه سی و لذلکه و صند لفه ای ای ای ای ای ای ای ای ای ای ای ای
کلمت و دلاین ای
در زی و اطاعه و لذلکه ای
که فقر ای
بوجاهه تلیخ تر فرم ای
خلار بیز لولیون برقه و سنته تیار ای ای ای ای ای ای ای ای ای ای ای ای ای ای ای ای ای ای ای
وق و ساق شرطی و رعایت لغایت لغایت و رشایت لغایت لغایت لغایت لغایت لغایت لغایت لغایت

Devlet Giray Han'a nâme yazılı ki

Atebe-i âlem-penâh ve Südde-i seniyye-i sa'âdet-dest-gâhımıza mektûb gönderüp Hazret-i Hakk celle ve alâya tevekkül olunup bu defâ Moskovlu'nün vilâyetine gazâ-yı garrâya teveccûh olunup asâkir-i muvahhidîn nehr-i Ufa'ya varınca vâkı' olan hisârlarını yakup yıkup horyadları kılıçdan geçirilüp esir olunmayup Moskov kasdına nehr-i mezkûru ubûr edüp mukâbele ve mukâtele kasdında olduğu haberi alınacak asıl tahtına varılıp mukâbele edemeyüp otuzbin yarar atlu ve altıbin tüfenk-endâz ve hayli badaluşka ve darblar tedârik edüp üç beg ile Bazeke nâm vezîrin serdâr nasbedüp muhkem tobur kurup muhârebeye mübâşeret etdükde oğullarınızdan Mehmed Giray sağkoldan ve Adil Giray solkoldan vesâyir asâkir-i İslâm kollu kolunca yürüyüp ceng ü âşûb olup küffârin karâra mecâli olmayup toburuna firâr eyledikde asâkir-i İslâm ma'an tobura girüp cüz'i kâfir halâs olup ser'askeri ile iç hisâra girdükde ateş urulup barut kal'asına ulaşup iç hisârı ve sarayı ve hazînesi ve hisâr içinde olan er ve avret ve ser'askeri olan la'în-i bî-dîni ihrâk olup ba'dehu asâkire segirdime icâzet verilüp onsekiz gün vilâyet tahrîb ve gâret kılınung mât-ı ganîmet ile serhadde gelindükde âdem gönderilüp Hacı Tarhan'ı ve Kazan'ı taleb etdüğünüzde varan âdeminize külli ri'âyet edüp âdemî ile mektûb irsâl eyleyüp yarar âdem gönderilüp sulh u salâha tamâm-ı i'tikâd ü i'timâd hâsil olundan sonra verilmesi husûsun i'lâm etmeğin Süleyman Şah oğlu Murâd Mirza (?) ber-vech-i risâlet gelen âdemisine koşulup irsâl olunduğun bildirüp ve dahi ol bâbda her ne ki iş'âr olunmuş ise alâ-vechi't-tâfsîl pâye-i serîr-i sa'âdet-masîr-i husrevânemize arz u takrîr olunup ilm-i şerîf-i alem-şümûl-i pâdişâhânemiz muhît u şâmil olmuşdur. İmdi küffâr-ı hâk-sâra gazâ vü cihâd husûslarında vâkı' olan hüsn-i tedârik ü ikdâminiz gâyetle müvecceh vâkı' olup bi-hamdi'llâhi te'âlâ bu makûle fütûhât-ı cemîle müyesser ve mukadder olmuş. Ümizdir ki dâyimâ asâkir-i Mûslîmîn ve cünûd-ı muvahhidîn muzaffer ü mansûr ve a'dâ-yı dîn-i mübîn münhezim ü makhûr olmakdan hâlî olmaya.

Vilâyet-i Leyh'den âdet-i kadîme üzre verilügelén üç yıllık verginün irsâli ve vilâyet ü memleketinizden gâret ü hasâret etdükleri koyun ve davarın ashâbına redd ü teslîmi husûsu muhkem tenbîh ü te'kîd olunup krala nâme-i hümâyûnumuz yazılıp size irsâl olunmuşdur. Mukaddemâ dahi mücerred koyun ahvâli için nâme yazılıp gönderilmişdi. OI nâmeyi alıkoyup dahi hâlâ yazılıp [gönderilen] nâme-i şerîfimizi irsâl etmen için gönderildi. Gerekdir ki vusûl buldukda ol nâme-i hümâyûnumuzu kral-ı mezbûra irsâl eyleyüp dahi âsitân-ı sa'âdet-âşiyânimizâ olan ihlâs u ihtisâsimiz müsted'âsinca i'lâm ü iş'âri lâzım ve mühim olan husûsları arz u i'lâmdan hâli olmayasın.

Fî 17 Cumâde'l-evvel sene 979 (8 Ekim 1571)

BOA. Mülhimme Defteri, nr. 16, bükküm 26

صولت کولی خاد نامه باران که عبید غلشناء و دینه سیده بعلطف و بکافرین ملکوئی و نزد مرغ فخر خاچ
 دعله نیز قدر لولنویں و وظیفه مساقعه پسر ولاشند عزله و لوله توم لولنویں عاکر موهره ایزد
 دلار کیم دلخواه اولاده عهداز بولی بایقون بیقدوس موزیلیں قلخه که کوریا بویز ایزد لعلی بویز مساقعه
 فقسنه بند منکریں بعویل بویز متعاله و معاکله قصدیه لعلدویه خدیه لخنی لهد خدیه ولد بویز مقاله
 لخیه حبویز ایزد زنیلیز بولار لایا و لوله سار تو هنر لسته ز و عصیان با دلو شفه و هنر باز نهاده ایزد
 روح بیل ایل ایلگانه و زینه سرو ایل دفسن لبویز کی طبوب رقو روی فاره هنر ایل ایل ایل
 لو غلاده کوفه فد کوله خاعه قلد و عاله کوله خدیه قلد و دس ای عاکر ایل ایل دللو قلخه بویز
 هیز دلسته لوله کفاره و لاری ایل رومبویز طبوب شریز بولار بیل بویز کی کار ایل ایل مخاطبویز
 کو وس جنی کماز خذفه لفلم سر عکس لیا لج همانه که کو که لتن لوله بویز بایقون قلخه

اوله سیر لج هصاری دسزی و قوتی و صدر لخی اوله ماز دو هوره دس عکسی که میلله لعنی ده
 زولفی لوله بعده عکه سکر و ده اهدن و بولیت افه سکر که ولادت هر چیز و فیضه قلخه کیا
 سر عجیب همه و که لخی و بوله بخاوه بخاوه و فازله طلب لند و هنر و اولاده افغان کیا رسیعیه لدم
 اوس ایل ایل مکتوه ایل ایل ایل و بوله بخی و بوله بخی و بوله بخی و بوله بخی و بوله بخی
 و بوله بخی و بوله بخی و بوله بخی و بوله بخی و بوله بخی و بوله بخی و بوله بخی و بوله
 ایل ایل ایل و بوله بخی و بوله بخی و بوله بخی و بوله بخی و بوله بخی و بوله بخی و بوله
 سیر صر و لکم بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و
 تحرک و حج اقصه فارس و لجه ایل ایل هنن برکره و ایل ایل عائیه موسم دلخیه لوله بخیه سایه نو هنر
 قیوقخات هنن بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و
 دین بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی
 اوج ملای دیکه لزیانه و بوله بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی
 رق و بیل هنر فضوش فیم تبیه و بایکه لوله بخی و بوله بخی و بایکه بایل بویز سین لیلکه لوله
 سعیه و لوله بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی و بخی
 حاکم بایل بویز نام بیل بیل بیل بیل بیل بیل بیل بیل بیل بیل بیل بیل بیل بیل بیل
 قلخه و بوله لوله لیل بیل بیل بیل بیل بیل بیل بیل بیل بیل بیل بیل بیل بیل بیل بیل
 ایل